SHARQ FALSAFASINING INSON MA'NAVIY KAMOLOTI VA ZAMONAVIY JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

Muallif: Mamatqulova Nilufar Xusanovna
Ta'lim muassasasi: Toshkent davlat tibbiyot universiteti Termiz filiali

Annotatsiya. Mazkur maqolada Sharq falsafasining shakllanishi, asosiy g'oyalari va inson ma'naviy kamolotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy va Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarning falsafiy qarashlari, ularning axloq, ilm-ma'rifat, adolat va komil inson tarbiyasiga oid ta'limotlari yoritiladi. Sharq falsafiy merosining bugungi globallashuv sharoitida yoshlar dunyoqarashini shakllantirish va jamiyat taraqqiyotini ta'minlashdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Sharq falsafasi, ma'naviyat, axloq, komil inson, ilm-ma'rifat, Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Alisher Navoiy, insonparvarlik.

KIRISH

Sharq falsafasi insoniyat tafakkuri tarixida muhim o'rin egallagan ma'naviy va intellektual meroslardan biridir. U insonning borliq, tabiat, jamiyat, bilim, axloq va hayot mazmuni haqidagi qarashlarini o'zida mujassam etadi. Sharq falsafasining o'ziga xos jihati shundaki, unda insonning ichki dunyosi, ma'naviy kamoloti, axloqiy mas'uliyati va jamiyat oldidagi burchiga alohida e'tibor qaratiladi.

Sharq falsafiy tafakkuri turli tarixiy davrlarda Hindiston, Xitoy, Markaziy Osiyo, Eron va boshqa hududlarda rivojlangan. Uning tarkibida turli falsafiy maktablar, diniy-falsafiy qarashlar va axloqiy ta'limotlar mavjud. Markaziy Osiyoda esa IX–XV asrlarda ilm-fan, falsafa, mantiq, tibbiyot, astronomiya va adabiyotning yuksalishi natijasida jahon sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shgan mutafakkirlar yetishib chiqqan.

Bugungi kunda Sharq falsafasini o'rganish nafaqat tarixiy merosni anglash, balki zamonaviy insonning ma'naviy ehtiyojlari, axloqiy qarashlari va ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirish nuqtayi nazaridan ham dolzarbdir.

ASOSIY QISM

1. Sharq falsafasining mohiyati va asosiy tamoyillari

Sharq falsafasi keng va ko‘p qirrali tushuncha bo‘lib, turli xalqlarning dunyoqarashi, diniy e’tiqodlari, axloqiy me’yorlari va ilmiy tafakkuri bilan chambarchas bog‘liq. Uning barcha yo‘nalishlarini yagona ta’limot sifatida baholash to‘g‘ri bo‘lmasa-da, ko‘plab Sharq falsafiy an’analarida inson va jamiyat uyg‘unligi, axloqiy yetuklik, bilimga intilish hamda o‘zini anglash masalalari muhim o‘rin tutadi.

Sharq falsafasining muhim yo‘nalishlaridan biri insonning o‘zini anglashi va takomillashtirishiga qaratilgan ta’limotlardir. Xitoy falsafasida Konfutsiy ta’limoti insoniy fazilatlar, oilaviy mas’uliyat va ijtimoiy tartibni qadrlaydi. Hind falsafiy an’analarida esa insonning ichki dunyosi, borliq mohiyati va ruhiy kamolot masalalari keng o‘rganilgan. Islom falsafasida aql, ilm, axloq, borliq va insonning ma’naviy mas’uliyati bilan bog‘liq muammolar muhim o‘rin egallaydi.

Ushbu falsafiy yo‘nalishlarning mazmuni va metodlari bir-biridan farq qilsa-da, ularni qiyosiy o‘rganish insoniyat tafakkurining rang-barangligini anglash imkonini beradi.

2. Abu Nasr Forobiy falsafasida fozil jamiyat va komil inson masalasi

Sharq falsafasining yirik namoyandalaridan biri Abu Nasr Forobiydir. Uning falsafiy qarashlarida inson kamoloti, bilim, axloq va jamiyat taraqqiyoti o‘zaro bog‘liq holda talqin etiladi. Mutafakkirning «Fozil odamlar shahri» asari siyosiy va ijtimoiy falsafa tarixida muhim manbalardan biri hisoblanadi.

Forobiy fikricha, inson o‘z baxt-saodatiga yolg‘iz holda emas, balki jamiyat bilan hamkorlik qilish orqali erishadi. Shu sababli jamiyatning vazifasi insonlarning yaxshi hayot kechirishi, bilim olishi va fazilatlarini rivojlantirishi uchun sharoit yaratishdan iborat. Fozil jamiyatda rahbarning donoligi, adolati va yuksak axloqiy fazilatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Forobiyning qarashlari zamonaviy jamiyat uchun ham muhim nazariy ahamiyatga ega. Xususan, ijtimoiy adolat, mas’uliyatli boshqaruv, ta’lim sifati va inson manfaatlarini e’zozlash kabi masalalar uning falsafiy merosi bilan hamohangdir. Mutafakkir ta’limotini o‘rganish jamiyat taraqqiyotida ma’rifat va axloqning o‘rnini chuqurroq anglashga yordam beradi.

3. Ibn Sino va Beruniy merosida ilmiy tafakkur hamda inson kamoloti

Abu Ali ibn Sino Sharq falsafasi va jahon ilm-fani taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan qomusiy olimdir. Uning falsafiy qarashlarida borliq, bilish, ruh, aql va inson tabiati masalalari muhim o‘rin tutadi. Ibn Sino aqliy bilish va mantiqiy fikrlashga alohida ahamiyat bergan. Uning ilmiy faoliyati falsafa bilan tabiiy fanlar o‘rtasidagi uzviy aloqani namoyon etadi.

Ibn Sino merosidan kelib chiqadigan muhim xulosalardan biri shuki, insonning kamoloti bilim olish, tafakkur qilish va o‘z imkoniyatlarini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liq. Bu g‘oya zamonaviy ta’lim tizimida mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va ilmiy izlanish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun ham ahamiyatlidir.

Abu Rayhon Beruniy esa ilmiy xolislik, kuzatish, tajriba va dalillarga asoslangan bilish usullari bilan ajralib turadi. Uning turli xalqlarning tarixi, urf-odatlari, diniy qarashlari va ilmiy yutuqlarini o‘rganganligi madaniyatlararo muloqotning ahamiyatini ko‘rsatadi. Beruniy merosi boshqa xalqlarning madaniyatiga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, voqelikni imkon qadar xolis o‘rganish va xulosalarni dalillar asosida shakllantirish zarurligini eslatadi.

Shunday qilib, Ibn Sino va Beruniy merosi bugungi kunda ilmiy tafakkur, intellektual halollik, fanlararo yondashuv va madaniyatlararo hamkorlikni rivojlantirish uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

4. Alisher Navoiy ijodida axloq, adolat va insonparvarlik

Alisher Navoiy Sharq ma’naviy tafakkuri tarixida insonparvarlik, adolat, ezgulik va komillik g‘oyalarini yuksak badiiy-falsafiy darajada ifodalagan mutafakkirdir. Uning asarlarida insonning qadri, jamiyat oldidagi mas’uliyati, ilm-ma’rifatning ahamiyati va axloqiy poklik masalalari keng yoritilgan.

Navoiy ijodida komil inson tushunchasi faqat bilimli bo‘lish bilan cheklanmaydi. U insonning halolligi, saxovati, adolatliligi, kamtarligi va boshqalarga mehr-muruvvat ko‘rsatishi bilan ham belgilanadi. Mutafakkirning axloqiy qarashlarida insonning jamiyatga foyda keltirishi muhim mezonlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Ushbu g‘oyalar yosh avlod tarbiyasida alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy jamiyatda kasbiy bilim bilan bir qatorda, mas’uliyat, vijdonlilik, bag‘rikenglik va inson qadr-

qimmatini hurmat qilish kabi fazilatlarni rivojlantirish zarur. Navoiy merosi ana shu qadriyatlarning mazmunini anglashga ko‘maklashadi.

5. Sharq falsafiy merosining zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati

Bugungi globallashuv davrida insoniyat texnologik taraqqiyot, axborot oqimining kuchayishi, madaniyatlararo munosabatlarning kengayishi va yangi axloqiy muammolar bilan yuzlashmoqda. Bunday sharoitda Sharq falsafasini o‘rganish tarixiy bilimlarni boyitish bilangina cheklanmay, insonning ma’naviy dunyosini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Birinchidan, Sharq mutafakkirlarining ilm-ma’rifatga oid qarashlari zamonaviy ta’limda tanqidiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, adolat, halollik, insonparvarlik va mas’uliyat haqidagi falsafiy g‘oyalar ijtimoiy munosabatlarda axloqiy mezonlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, Sharq va G‘arb falsafiy merosini qiyosiy o‘rganish turli madaniyatlar o‘rtasidagi muloqotni rivojlantirish, fikrlar xilma-xilligini anglash va o‘zaro hurmatni kuchaytirish imkonini beradi.

To‘rtinchidan, yoshlar orasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishda tarixiy-falsafiy merosning ta’limiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish mumkin. Bunda mutafakkirlar asarlarini shunchaki yod olish emas, balki ularning g‘oyalarini zamonaviy muammolar bilan bog‘liq holda tahlil qilish muhimdir.

Demak, Sharq falsafiy merosini zamonaviy talqin qilish uchun tarixiy manbalarni chuqur o‘rganish, ularni ilmiy tahlil qilish va amaliy hayot bilan bog‘lash zarur.

XULOSA

Sharq falsafasi insoniyat tafakkurining boy va serqirra yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, unda inson, jamiyat, bilim, axloq va ma’naviy kamolot masalalari muhim o‘rin egallaydi. Forobiy, Ibn Sino, Beruniy va Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarning ilmiy-falsafiy merosi Sharq tafakkurining jahon sivilizatsiyasi rivojiga qo‘shgan ulkan hissasini namoyon etadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Forobiy ta’limotida fozil jamiyat va ijtimoiy adolat, Ibn Sino qarashlarida aqliy bilish va ilmiy tafakkur, Beruniy merosida xolislik va dalillarga tayanish, Navoiy ijodida esa insonparvarlik va axloqiy komillik masalalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur falsafiy merosni zamonaviy ta’lim va tarbiya jarayoniga tatbiq etish yoshlarning mustaqil fikrlashi, ma’naviy dunyoqarashi va ijtimoiy mas’uliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Shu bois Sharq falsafasini ilmiy asosda o‘rganish, uning tarixiy mazmunini to‘g‘ri anglash va umuminsoniy ahamiyatini ochib berish bugungi kunda ham dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abu Nasr Forobiy. *Fozil odamlar shahri*.
2. Abu Ali ibn Sino. *Donishnoma*.
3. Abu Rayhon Beruniy. *Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar*.
4. Alisher Navoiy. *Mahbub ul-qulub*.
5. G‘arb va Sharq falsafasi tarixiga oid oliy ta’lim darsliklari va ilmiy tadqiqotlar.
6. Markaziy Osiyo mutafakkirlarining falsafiy merosiga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar va monografiyalar.